

ARAB TILIDA JINS KATEGORIYASI

Nuraliyeva Bahoroy Shuhrat qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Sharq filologiyasi fakulteti

Arab tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi

nuraliyevabahoroy@gmail.com

Umurzakova Oygul Umarovna

Ilmiy rahbar: O'zDJTU Arab tili tarjima nazariyasi

va amaliyoti kafedrasini o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tilidagi jins kategoriyasining grammatik va semantik xususiyatlari batafsil tahlil qilinadi. Erkaklik (المذكر) va ayollik (المؤنث) jinslarining morfologik shakllanishi, ularning lug'aviy va grammatik jihatlari, jumladagi vazifalari va boshqa so'z turkumlari bilan bog'lanishi o'rganiladi. Tadqiqot arab tili grammatikasini o'rganayotgan talabalar uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar va iboralar: arab tili, jins kategoriyasi, muzakkar jins (المذكر), muannas jins (المؤنث).

Аннотация. В данной статье подробно анализируются грамматические и семантические особенности категории рода в арабском языке. Изучаются морфологическое образование мужского (المذكر) и женского (المؤنث) рода, их лексические и грамматические характеристики, функции в предложении и связь с другими частями речи. Исследование служит теоретической и практической основой для студентов, изучающих арабскую грамматику.

Ключевые слова и фразы: арабский язык, категория рода, мужской род (المذكر), женский род (المؤنث).

Annotation. This article provides a detailed analysis of the grammatical and semantic features of the gender category in the Arabic language. It examines the morphological formation of the masculine (المذكر) and feminine (المؤنث) genders, their lexical and grammatical characteristics, their functions in sentences, and their connection with other parts of speech. The research serves as a theoretical and practical foundation for students studying Arabic grammar.

Keywords and phrases: Arabic language, gender category, masculine gender (المذكر), feminine gender (المؤنث).

Arab tili grammatikasining eng asosiy unsurlaridan biri bu jins kategoriyasidir. Bu kategoriya so'zlarning erkaklik yoki ayollik jinsiga bo'linishini va bu bo'linishning grammatik tizimga qanday ta'sir ko'rsatishini belgilaydi. Jins kategoriyasi arab tilida barcha otlar, sifatlar, fe'llar va boshqa so'z turkumlariga tegishli bo'lib, ularning shakllanishida va qo'llanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola jins kategoriyasini nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham tahlil qiladi. Asosiy e'tibor jinsning shakllanish qoidalari, uning boshqa grammatik unsurlar bilan uyg'unligi va arab tili sintaksisidagi ahamiyatiga qaratiladi.

Arab tilida jins ikki asosiy turga bo'linadi:

1. Muzakkar jins (المذكر). Muzakkar (erkak) jinsi asosiy va tabiiy holat hisoblanadi. Bu so'zlarda maxsus grammatik ko'rsatkich bo'lmaydi.
2. Muannas jins (المؤنث). Muannas (ayol) jins odatda maxsus grammatik ko'rsatkichlar orqali shakllanadi.

Arab tilidagi jins kategoriyasi nafaqat grammatik moslik uchun, balki tilning mantiqiy tuzilishi uchun ham asosdir. Arab tilida muzakkar (erkak) va muannas (ayol) jinsi mavjud. Muannas jinsni bildiruvchi bir nechta grammatik belgilar mavjud.

- So'z oxiridagi -atun, qo'shimchasidir. Bu qo'shimcha yozuvda "ة" (ta marbuta) harfi bilan ifodalanadi. Masalan:
غرفة – xona; مدينة – shahar; مكتبة – kutubxona.
- Oxiri alif mamduda "اء" bilan tugagan so'zlar. Masalan:
صحراء – sahro.
- Oxiri alif maqsura "ى" bilan tugagan so'zlar. Masalan:
خوتيرة – xotira; حبل – og'iroyoq.

Oxiri boshqa tovushlar bilan tugagan so'zlar muzakkar jins hisoblanadi. Masalan:

بيت – uy; باب – eshik; كتاب – kitob.

Arab tilida yana shunday so'zlar borki, grammatik belgi jihatidan muannas jinsga ishora qilsa-da, lekin mazmun jihatidan erkak kishini anglatadi, bunday so'zlar muzakkar jinsga tegishli so'zlar hisoblanadi. Masalan:

حمزة – Hamza

Bu so'zning oxiri "ta marbuta" ya'ni "ة" harfi bilan tugagan. Bizga ma'lumki, bu qo'shimcha bilan tugagan so'zlar muannasga tegishli, ammo Hamza erkak kishiga qo'yilgan ism hisoblanganligi sababli muzakkar hisoblanadi. Misollar:

طلحة – Tolha, قتادة – Qatoda, خليفة – xalifa.

Muannaslik grammatik belgisiga ega bo'lmagan quyidagi so'zlar muannas jinsga mansub bo'ladi:

- ❖ Ayol kishini yoki ayollarning ismini bildiruvchi so'zlar. Misol uchun:
أم – ona, بنت – qiz, زينب – Zaynab, سعاد – Suod.
- ❖ Tananing juft a'zolari. Misol uchun:
عين – ko'z, يد – qo'l, أذن – quloq, رجل – oyoq.
- ❖ Aniqlik artiklini (ال) olmaydigan va tanvin qo'shimchasi bilan tugamaydigan geografik nomlar. Misol uchun:
مصر – Misr, سوريا – Suriya, ليبيا – Liviya, بغداد – Bag'dod.
- ❖ Ayrim so'zlar istisno holatida muannas jinsiga tegishli bo'ladi. Misol uchun:
شمس – shamol turi, حرب – urush, نار – olov, يرض – yer, بئر – quduq.

- ❖ Bulardan tashqari “ta marbuta” bilan tugamagan ayrim soʻzlar ikkala jinsda ham ishlatilishi mumkin. Masalan:

قوس – yoy (*qurol*), ملح – tuz, كبد – jigar, فرس – ot,

Arab tilida odamlarning kasb-hunari, mansabi, mavqeyi, qarindoshlik munosabatlarini bildiruvchi muzakkar jinsli otlarning oxiriga ة – ta marbuta harfini qoʻshish orqali muannas variantini hosil qilish mumkin. Masalan:

طفلة – goʻdak qiz, طفل – goʻdak bola;

تلميذة – oʻquvchi qiz, تلميذ – oʻquvchi bola;

طالبة – talaba qiz, طالب – talaba yigit;

خالة – xola, خال – togʻa;

مهندسة – ayol muhandis, مهندس – erkak muhandis;

طبيبة – ayol shifokor, طبيب – erkak shifokor.

Arab tilida muzakkar va muannas jinsi boshqa soʻz turkumlariga (sifat, olmosh, feʼlga) ham taʼsir qiladi. Otning sifatini bildirib kelgan soʻz jinsda otga moslashadi yaʼni ot qaysi jinsda boʻlsa, sifat ham shu jinsda boʻladi. Masalan:

كتاب جميل – *chiroyli kitob*.

Kitob ham, uning sifati boʻlmish chiroyli soʻzi ham muzakkar jinsida.

غرفة جميلة – *chiroyli xona*.

Xona ham, uning sifati boʻlmish chiroyli soʻzi ham muannas jinsiga tegishli.

Shuningdek, feʼllar ham jinsda moslashadi. Masalan:

هو يذهب – *u boradi (muzakkarda)*

هي تذهب – *u boradi (muannasda)*

ذهب – *u bordi (muzakkarda)*

ذهبت – *u bordi (muannasda)*.

Olmoshlar va ismu ishoralar (oʻzbek tilidagi koʻrsatish olmoshlari) ham jinsda otga moslashadi. Masalan:

هذا باب – *bu eshik*. Bu yerda هذا – muzakkar jinsdagi olmosh.

هذه غرفة – *bu xona*. Bu yerda هذه – muannas jinsdagi olmosh.

هو رجل – *u erkak kishi*.

هي امرأة – *u ayol kishi*.

Arab tilidagi jins kategoriyasi tilning grammatik va semantik tizimida markaziy o'rinni egallaydi. Erkak va ayol jinslarning shakllanishi, ularning grammatik unsurlar bilan bog'lanishi va stilistik ahamiyati arab tilining boy imkoniyatlarini aks ettiradi.

Jins kategoriyasi turli tillarda turlicha talqin qilinadi. Jins kategoriyasi tilga xos xususiyat bo'lib, barcha tillarda uchramaydi. Arab tili dunyodagi eng murakkab tillardan biri bo'lib, unda jins muhim rol o'ynaydi. O'zbek tili bilan solishtiradigan bo'lsak, arab tilida o'zbek tilida mavjud bo'lmagan erkak va ayol jinsi mavjud. Arab tilida otlar ikki jinsga – muzakkar (مذكر) va muannas (مؤنث) jinsiga ajratilishi va ularning farqlanishi ko'rib, o'rganib chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hasanov M., Abzalova M. Arab tili grammatikasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2019, (54-57 betlar).
2. Ibrohimov N., Yusupov M. Arab tili grammatikasi. Darslik. – Toshkent, 2009, (47-49 betlar).
3. Sanatulloh Bekpo'lat. Mabdaus-sarf, mabdaun-nahv. – Toshkent, 2022, (105-107 betlar).
4. www.arabic.uz